

بررسی ابعاد فرهنگی-اجتماعی کنترل والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت

تحلیل کنترل والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت

زهرا نژادبهرام*

فاطمه کمالی چیرانی**

چکیده

چگونگی استفاده کودکان از اینترنت یکی از نگرانی‌های عمده والدین در جهان است. اینترنت همان طور که می‌تواند بسیار مفید باشد به همان اندازه نیز دارای زیان است. احتمال استفاده از وبسایت‌های غیراخلاقی یا بزهکارانه و سوءاستفاده از کودکان از جمله مهم‌ترین دلایل این نگرانی‌هاست. «کنترل والدین» که یکی از بحث‌های مهم در حوزه آموزش و فرهنگ است و در رابطه با مدیریت استفاده فرزندان از اینترنت بحث برانگیز است، آرای موافق و مخالف زیادی را به خود اختصاص داده است. بدین منظور وضعیت کنترل والدین بر استفاده از اینترنت به طور اجمالی بررسی و ابزارهای کنترل‌کننده و سازوکارهای آموزشی برای حل این معضل بازبینی شده است.

کنترل مستقیم فرزندان به مدد تکنولوژی‌های نرم‌افزاری می‌تواند در کوتاه‌مدت والدین را از محتویات جستجوهای اینترنتی فرزندان مطلع کند، اما در درازمدت آسیب‌های جدی در پی دارد، از جمله این‌که فرزندان اعتماد خود را به والدین از دست می‌دهند یا فرایند آزادی‌خواهی و اعتمادسازی در آنها دچار تناقضاتی خواهد شد. بر اساس مطالعه حاضر و مرور نظریات مرتبط در حوزه فرهنگ، آموزش،

هژمونی و دموکراسی می‌توان گفت که مقوله کنترل در تربیت فرزندان باید با رویکردی نو در جامعه از سویی و خانواده‌ها از سوی دیگر بازبینی شود.

واژگان کلیدی: اینترنت، کنترل والدین، قدرت، تسلط فرهنگی، آموزش، فرهنگ‌سازی.

مقدمه

امروزه در اکثر خانه‌ها کامپیوتر وجود دارد و فرزندان خانواده از کودکی به کامپیوتر علاقه‌مند می‌شوند و با آن کار می‌کنند. استفاده از کامپیوتر برای کودکان اگر چه محاسنی چون رشد هوشی سریع و بالا بردن قابلیت‌های تحصیلی دارد، می‌تواند از جهت در دسترس بودن وبسایت‌های غیراخلاقی مضر نیز باشد و از این بابت آسیب‌های جبران‌ناپذیری را به آنها وارد کند. برای حل این مشکل عده‌ای معتقدند که باید در قالب برنامه‌های نرم‌افزاری استفاده فرزندان از کامپیوتر و اینترنت به طور کامل توسط والدین کنترل شود. اما عده‌ای این نظر را قبول ندارند و معتقدند که کنترل مستقیم فرزندان راه‌حلی کوتاه مدت است. آنها بر این عقیده‌اند که برای تأمین امنیت اخلاقی فرزندان در استفاده از اینترنت باید بر روی فرهنگ آنها و از طریق آموزش صحیح اقدام کرد.

با بررسی آمارهای رشد اینترنت در دنیا و مقایسه ایران با سایر کشورها، مشخص می‌شود که ما نسبت به کشورهای توسعه‌یافته در میزان استفاده از اینترنت عقب‌تر هستیم و شاید به همین علت باشد که به مباحثی از جمله امنیت کودکان در اینترنت در کشور ما به صورت جدی پرداخته نمی‌شود.

اطلاعات متنوع از جمله آموزشی و تفریحی وجود دارند که با سایت‌های دیگر مرتبط هستند. اگر چه مدت زمان زیادی طول کشید تا رسانه‌هایی چون رادیو (۲۰ سال)، سینما (۳۰ سال) و تلویزیون (۱۳ سال) وارد ایران شوند، اینترنت بدون پیمودن این راه طولانی یک‌شبه ره صدساله در پیش گرفت و اندکی پس از عمومی شدن به ایران راه یافت (گزارش وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، ۱۳۸۴). تاریخ ورود اینترنت به ایران به اواخر دهه شصت و اوایل دهه هفتاد شمسی بر می‌گردد. اولین استفاده‌ها از اینترنت در ایران با اهداف دفاعی و دانشگاهی صورت گرفت. پس از جنگ ایران - عراق مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات و نهادهای دیگری از طریق تلفن به شبکه مرتبط جهانی وصل می‌شدند اما این خدمات به طور خاص وجود داشت و به عموم مردم تعلق نداشت. استفاده از اینترنت از سال ۱۳۷۲ برای استفاده‌های دانشگاهی وارد ایران شد (همان). «اولین شبکه‌ای که در ایران برای ارتباطات الکترونیکی راه‌اندازی شد، بیت‌نت نام داشت» که تفاوت‌های بسیاری با اینترنت کنونی داشت و بیشتر مختص دریافت و ارسال نامه‌های الکترونیکی بود

دو نکته اساسی که در بحث و بررسی کنترل والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت قابل ذکر است، این است که عرصه «حل تبعات اینترنت بر زندگی روزمره» و «آموزش فرهنگی فرزندان» دو بحث جدید یا کم‌کارشده در ایران است که همواره در عرصه تحقیق علمی بدان بی‌مهری شده است. در رابطه با کاهش خطرهای استفاده از اینترنت برای فرزندان راه‌حل‌های موجود همان راه‌حل‌های تجاری یعنی مجهزکردن والدین به ابزارهای کنترل هستند، در حالی که سؤالاتی از این دست بررسی نشده‌اند که آیا والدین با وجود ابزارهای کنترل توانسته‌اند خطرهای استفاده از اینترنت را برای کودکان کاهش دهند؟ استفاده از این ابزارها در جهت کنترل مستقیم فرزندان چه تأثیری بر روابط فرزندان و والدین گذاشته است؟ هدف از تحقیق حاضر این است تا به بررسی جایگاه اینترنت در زندگی انسان امروزی و تأثیرات آن بر زندگی کودکان و جوانان و جستجوی معایب و مضرات آن بپردازد. در ادامه بحث لزوم کنترل یا نظارت بر استفاده از اینترنت پیگیری خواهد شد و این که اساساً کنترل فرزندان به عنوان جلوه‌ای از اعمال قدرت در خانواده در نهایت به نفع تربیت فرزندان است؟ یا این که می‌تواند در لایه‌هایی کلی‌تر بازنمایی‌کننده قدرت تولیدکنندگان محتوای اینترنتی باشد. به نظر می‌رسد که تولیدکنندگان محتواهای اینترنتی در سایه «در اختیار قراردادن امکانات کنترل والدین» می‌توانند هر نوع موضوعی را (بی‌توجه به سن یا فرهنگ کاربران) پوشش دهند. بدین ترتیب سؤالات اصلی که این تحقیق به دنبال آن است از این قرارند که:

۱. آیا این خدمات اساساً به درد کنترل رفتارهای مخاطره‌آمیز فرزندان در استفاده از اینترنت می‌خورد؟
۲. در صورت مفید بودن ابزارهای کنترل آیا کنترل مستقیم راه‌حل درستی در کاهش خطرهای اینترنت برای فرزندان است؟

اینترنت و لزوم استفاده از آن

اینترنت که برگرفته شده از کلمه اینترنت ورکینگ^۲ است، یک شبکه رایانه‌ای است که شبکه‌های گوناگون را به یکدیگر متصل می‌کند. در خلال سال‌های دهه ۱۹۹۰ اینترنت کم‌کم و با موفقیت جانشین بیشتر شبکه‌های قبلی رایانه‌ای شد. اینترنت یک شبکه عمومی اطلاعات است که با یک کامپیوتر قابل دسترسی است. اطلاعات در اینترنت فقط به صورت متن ارائه نمی‌شوند بلکه با تصاویر، صوت و کلیپ‌های ویدئویی همراه هستند. هزاران سایت با

(شهشهانی، ۱۳۸۵). عضویت ایران در شبکه جهانی منوط به پذیرفتن دو شرط اصلی بود:

۱. از شبکه برای تبلیغات مذهبی استفاده نشود.
۲. هیچ عضوی نباید جلوی عبور اطلاعات از کشوری به کشور دیگر را بگیرد.

اتصال ایران به شبکه جهانی از طریق خط تلفن و ارتباط با دانشگاهی در اتریش صورت گرفت (دائرة المعارف ویکیپدیا، ۱۳۸۹). در ابتدا خدمات عام اینترنتی در ایران به کاربران دانشگاهی داده می‌شد. امروزه استفاده از اینترنت به طور عام در اختیار تمام ایرانیان قرار دارد اما همچنان تحت نظارت سازمان‌های دولتی چون شورای عالی قضایی، شورای عالی فناوری اطلاعات، کمیسیون تنظیم مقررات و ارتباطات رادیویی قرار دارد.

اینترنت در ابتدا به شکل یک تکنولوژی نوین لوکس و کمیاب وارد عرصه عام شد اما امروزه تأثیر قابل توجهی بر جوامع انسانی دارد. موضوع گسترش اینترنت در کشور به هیچ وجه با نوع نگاهی که در گذشته به این شبکه می‌شد، قابل مقایسه نیست. مرور مختصر ورود اینترنت به ایران نشان می‌دهد که این پدیده تا چه حد از ملاحظات جهانی و بومی برخوردار بوده است. شروط درج شده در قرارداد اختصاص اینترنت به ایران نشان می‌دهد که کشورهای مجوز به این تکنولوژی نیز نگرانی‌های جدی راجع به نشر افکار و اطلاعات از طریق این کانال ارتباطی داشته‌اند و از آن به عنوان ابزار قدرت استفاده کرده‌اند.

اینترنت نه تنها در ایران بلکه در پیشرفته‌ترین کشورهای دنیا نیز با انگیزه‌های تحقیقاتی و نظامی به وجود آمده است. اینترنت برای اولین بار در پنتاگون با نام «آرپانت» در سال ۱۹۶۹ متولد شد تا با ایجاد شبکه‌ای رادیویی و ماهواره‌ای پژوهش‌های مربوط به وزارت دفاع آمریکا را با سرعت و کیفیت بهتر انجام دهد. بالا بردن سرعت انتقال اطلاعات و به وجود آمدن چندرسانه‌ای‌ها از جمله دلایلی هستند که باعث شدند اینترنت پوسته نظامی و دانشگاهی خود را بشکافد. استفاده از نرم‌افزارهای خاص اینترنتی نیز به استفاده‌کنندگان از اینترنت این امکان را داد تا به طور همزمان از تصویر، صدا و نوشتار استفاده کنند. بر اساس آماری که مجله گاردین ارائه کرده است ایران زمانی با داشتن نزدیک به هفت میلیون و ۵۰۰ هزار استفاده‌کننده اینترنت بعد از اسرائیل بالاترین میزان استفاده از اینترنت را در خاورمیانه داشته است (حبیبی‌نیا، ۱۳۸۷).

بر اساس آمار اعلام شده از سوی سازمان بین‌المللی مخابرات^۴، ضریب نفوذ اینترنت در ایران ۴۰ درصد کمتر از کشورهای پیشرفته است. ضریب

نفوذ اینترنت در ماه ژوئن ۲۰۰۹ به ۳۶/۶ درصد و تعداد کاربران اینترنت در ایران به ۲۳ میلیون نفر رسیده است. این در حالی است که بر اساس همین آمار، ایران در سال ۲۰۰۲ با ضریب نفوذ ۷/۵ درصد، حدود ۵/۵ میلیون نفر کاربر اینترنت داشته و این رقم در سال ۲۰۰۵ معادل ۱۰/۸ درصد و ۷/۵ میلیون نفر بوده است. همچنین آمار کاربران اینترنت در جهان در ماه ژوئن ۲۰۰۹ به حدود یک میلیارد و ۶۶۹ میلیون نفر و ضریب نفوذ اینترنت در جهان به طور متوسط به ۲۴/۷ درصد رسیده است. این در حالی است که متوسط ضریب نفوذ اینترنت در ۳۵ کشور آسیایی ۱۸/۵ درصد و تعداد کاربران اینترنت در این منطقه ۷۰۴ میلیون نفر بوده است. همین آمار در مورد منطقه خاورمیانه نیز به ترتیب ۲۳/۷ درصد و معادل ۴۸ میلیون نفر است. بدین ترتیب با تجزیه و تحلیل این آمار می‌توان اذعان داشت که ضریب نفوذ اینترنت در ایران از متوسط آسیا و متوسط جهانی بالاتر است.

بنا بر گزارش نشریه دنیای اقتصاد (۱۳۸۳) از مرکز اینترنت ورد استیت^۵ تعداد کاربران اینترنتی در خاور میانه در فاصله سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۹ میلادی، از رقم ۱۶ میلیون نفر در کل منطقه به رقم قابل ملاحظه ۸۵/۵ میلیون نفر افزایش یافته که بدین ترتیب سهم ۲ درصدی کاربران خاورمیانه‌ای از تعداد کل کاربران اینترنتی در دنیا به ۵/۲ درصد ارتقا یافته است. بخش اعظم این کاربران را جوانان، به خصوص افراد زیر ۳۵ سال تشکیل می‌دهند.

بنا بر گزارش آنکتاد (وبسایت گویای آی تی، ۱۳۸۹) تعداد کاربران اینترنت دنیا تا پایان سال ۲۰۰۸ به حدود ۱/۴ میلیارد دلار رسیده است، این در حالی است که تعداد کاربران در کشورهای در حال توسعه تا ۵ برابر نسبت به کشورهای توسعه‌یافته رشد پیدا کرده است. در میان کشورهای دنیا چین با ۲۹۸ میلیون نفر کاربر بیشترین تعداد کاربران اینترنت را در اختیار دارد و بعد از آن به ترتیب ایالات متحده آمریکا با ۱۹۱ میلیون نفر کاربر و ژاپن با ۸۸ میلیون نفر کاربر در جایگاه‌های بعدی قرار دارند.

مزایا و معایب اینترنت

اینترنت منبع مهمی از اطلاعات، اخبار و سرگرمی‌هاست اما از آنجا که مطالب اینترنت مانعی برای انتشار ندارند می‌توانند بنا بر فرهنگ و سن کاربران مشکلاتی را ایجاد کنند. خدمات بسیاری از طریق اینترنت به صورت آنلاین قابل دسترسی هستند. اطلاعات مرجع مانند دائرةالمعارف‌ها، اخبار، اطلاعات هواشناسی و... به سادگی در دسترس هستند.

کاربران می‌توانند تعاملاتی مثل عملیات بانکی، هماهنگی تورهای مسافرتی و خرید را به صورت آنلاین انجام دهند. همچنین می‌توان اطلاعاتی در مورد مدارس مختلف جستجو کرد یا حتی مطالب بهداشتی و پزشکی را مطالعه کرد. میلیون‌ها نفر از طریق پست الکترونیک با خانواده، دوستان و همکاران خود در سراسر دنیا ارتباط برقرار می‌کنند. حسینی و همکارانش در مطالعه‌ای به نام «خانواده و اینترنت» به استفاده‌های معمول خانواده‌ها از اینترنت می‌پردازند؛ این که بعضی از مردم از محیط‌های چت برای ارتباط با افراد دیگری که با هم علائق مشترک دارند، استفاده می‌کنند. حتی می‌توان از اینترنت برای دیدن فیلم و شنیدن آهنگ استفاده کرد. به عنوان یک وسیله علمی و تفریحی کاربران می‌توانند در مورد هر موضوعی اطلاعات به دست آورند، در یک دوره آموزشی ثبت‌نام کنند، یا با هر کس که بخواهند بازی‌های کامپیوتری انجام دهند. اما بعضی اطلاعات ممکن است برای کودکان و نوجوانان مناسب نباشند و از آنجایی که کاربران اینترنتی می‌توانند هویت خود را فاش نکنند، خطرهای بالقوه بیشتر خواهند شد اما آیا این مطلب بدین معناست که نباید به فرزندان اجازه دهید از اینترنت استفاده کند؟

کودکان در دنیای اینترنت می‌توانند تجربه‌های مثبتی داشته باشند اما در این تجربه نیز مانند هر فعالیت دیگری از جمله رفتن به مدرسه، آشپزی، دوچرخه‌سواری و مسافرت مخاطراتی وجود دارد. دنیای اینترنت مانند سایر بخش‌های جامعه از افراد مختلفی تشکیل شده است. کودکان می‌توانند بهره‌های زیادی از اینترنت ببرند اما ممکن است از این طریق مورد سوءاستفاده و آزار نیز قرار گیرند. اعتماد، کنجکاوی و اشتیاق به کاوش در این دنیای جدید و ارتباطاتی که فراهم کرده است موجب شده بچه‌ها احتیاج به نظارت و رهنمودهایی داشته باشند تا بدانند چگونه در دنیای اطلاعات تجربه‌های شاد، سالم و پرباری داشته باشند.

کنترل والدین چیست؟

وندی گروولیک^۶ در کتاب روانشناسی کنترل خانوادگی (۲۰۰۳) این مفهوم را تازه نمی‌داند. او معتقد است که این مفهوم در طول ۵۰ سال گذشته مطالعه و بررسی شده است. عده‌ای از محققان از آن به عنوان کنترل روانی در برابر انحصارطلبی روانی یاد کرده‌اند (بابر، ۱۹۹۶)، برخی دیگر نیز دسته‌بندی دیگری از این نوع کنترل دارند و به آن لقب تکنیک‌های مبتنی بر اعمال قدرت می‌دهند (هافمن، ۱۹۷۰). گروولیک بر اساس

تجربیات خود از زندگی به عنوان یک مادر و تألیف کتاب روانشناسی کنترل خانوادگی سه نتیجه کلی زیر را برای کنترل والدین بر می‌شمرد:

۱. کنترل والدین می‌تواند زیرکانه باشد: بدین معنی که بسیاری از رویکردهای تخصصی تربیتی را به کار گیرد.

۲. کنترل والدین بیشتر روش‌هایی را به کار می‌گیرد که در آن فرزندان چندان به حساب نمی‌آیند.

۳. حفظ استقلال و اختیار فرزندان یک چالش است حتی اگر والدین متعهد به رعایت آن شوند.

کنترل والدین به معنی اعمال قدرت بر فرزندان در جهت نظارت بر اعمال و رفتارهای آنهاست، اما اصطلاحاً به ابزارهایی گفته می‌شود که در جهت کمک به والدین در این فرایند به کار می‌روند. بدین ترتیب کنترل‌ها (پرنتال کنترل‌ها) به والدین این امکان را می‌دهند که به کمک ابزار اتوماتیک از فرزندان حفاظت کنند. این کنترل‌ها کمک‌های زیادی به والدین می‌کنند از جمله این که زمانی که فرزندان مدرسه را ترک کردند به آنها اخطار می‌دهند، سرعت ماشینشان را به حداکثر می‌رسانند تا به موقع به فرزندانشان برسند، محتوایی را که فرزندان توسط سیستم‌هایشان می‌بینند کنترل می‌کنند، یا مدت زمانی را که آنها می‌توانند از کامپیوتر استفاده می‌کنند، کاهش می‌دهند. از کنترل‌ها می‌توان در خدمات تلویزیونی دیجیتال، بازی‌های ویدیویی و کامپیوتری، تلفن‌های همراه و نرم‌افزارهای کامپیوتری استفاده کرد. به طور کلی کنترل‌ها را در چهار دسته می‌توان دسته‌بندی کرد:

۱. فیلترهای محتوایی که محتوا را بر اساس سن کاربران محدود می‌کنند.

۲. کنترل‌های کاربردی^۷ که زمان معینی را برای استفاده از اینترنت تعریف می‌کنند یا نوع خاصی از استفاده‌ها را ممنوع می‌کنند.

۳. ابزار مدیریت استفاده از اینترنت^۸ که به والدین این امکان را می‌دهد تا بیاموزند چطور استفاده فرزندان از اینترنت را مدیریت کنند.

۴. دیده‌بانی^۹ یا نظارت که می‌تواند موقعیت مکانی و نوع فعالیت سیستم‌ها را ثبت کند.

فیلترهای محتوایی محبوب‌ترین شکل کنترل‌ها هستند که دسترسی به محتوای اینترنتی را محدود می‌کنند. از جمله این که آمارهای دائرة المعارف ویکیدیا نشان می‌دهند که کنترل‌ها بر گوشی‌های همراه نیز رو به افزایش است. انواع پلی‌استیشن‌ها و ایکس‌باکس‌ها از جمله بازی‌های ویدیویی هستند که می‌توان بر آنها ابزارهای کنترل خانوادگی نصب کرد؛ علاوه بر این بر روی ویندوزهای ویستا، ۷ و مک

اینترنت و ایمنی فرزندان

مسئولیت والدین در دوره فناوری اطلاعات و ارتباطات نسبت به فرزندانشان موضوع جدید و چالش برانگیزی است. همان‌طور که والدین در دوران رشد فرزندان خود از بدو تولد، در هر مقطع زمانی با توجه به وضعیت فرزندانشان خطرهای بالقوه را شناسایی و راهکارهای امنیت فرزندان را پیدا می‌کنند، قدم گذاردن بچه‌ها در دنیای فناوری اطلاعات و ارتباطات هم باید «مقطعی» از رشد کودکان تلقی شود و مناسبات شایسته خود را داشته باشد. در مطالعه‌ای که محمدنژاد انجام داده است (۱۳۸۶)، به این نکته توجه شده که «نوجوانان به طور ویژه‌ای در معرض خطر هستند چون بدون نظارت آنلاین می‌شوند و احتمالاً بیشتر از دیگران در بحث‌های آنلاین در مورد دوستی، ارتباطات و مسائل جنسی شرکت می‌کنند.» میزان استفاده از اینترنت در اغلب کشورهای خاورمیانه از جمله ایران، نسبت به کشورهای توسعه‌یافته کمتر است و بنابراین خطرهای ناشی از دسترسی کودکان به اینترنت موضوعی جدی تلقی نمی‌شود اما با رشد فزاینده نرخ دسترسی به اینترنت و استفاده کودکان از اینترنت در خانه و مدرسه، لزوم پرداختن به موضوع امنیت کودکان در دنیای اینترنت آشکار خواهد شد. کشور ما یک کشور مسلمان و دارای ریشه‌های فرهنگی و تربیتی اصیل است و بنابراین برخورد با این مقوله در کشور ما نسبت به سایر کشورها کمی متفاوت خواهد بود.

به گفته مدیرکل فرهنگی سازمان ملی جوانان: «۵۰ درصد از کاربران و استفاده‌کنندگان اینترنت و رایانه در ایران را کودکان زیر ۱۵ سال تشکیل می‌دهند که بیشترین وقت خود را صرف استفاده از اینترنت و رایانه می‌کنند» (امیدی، ۱۳۸۸). بر اساس آمار و گزارش‌ها، بیش از ۹۰ میلیون وب‌سایت در فضای مجازی وجود دارد و سالانه بیش از ۹ میلیون وب‌سایت به این تعداد افزوده می‌شود. آمارها نشان می‌دهند که ۳ درصد این سایت‌ها، سایت‌های هزینه‌نگار و غیراخلاقی و ۹۷ درصد آنها سایت‌های علمی، اجتماعی و اقتصادی با مطالب خوب و ارزنده‌اند.

بنا بر تحقیق هوم نت^{۱۲} مشخص شد نوجوانان بین ۱۳ تا ۱۹ سال بیشتر از والدینشان از اینترنت استفاده می‌کنند، در حالی که بزرگسالان از اینترنت برای اطلاعات حرفه‌ای خود استفاده می‌کنند، نوجوانان از اینترنت برای بازی کردن، گوش دادن به موسیقی و یا ملاقات با دوستان و افراد جدید استفاده می‌کنند. شبکه جهانی اینترنت ارتباط انسان‌ها را بدون

والدین باید سطح مهارت در به کارگیری اینترنت را در خود ارتقا دهند تا فرزندان بتوانند ضمن اعتماد اخلاقی به آنها و دریافت آموزش‌های جدید از آنان هویت والدین را به عنوان افرادی که درک معینی از این فضا دارند و ابزارهای آن را می‌شناسند، پذیرا شوند.

او اس ایکس^{۱۰} نیز می‌توان ابزارهای کنترل‌گر نصب کرد. فیلترهایی هم برای کنترل برنامه‌های تلویزیونی آمده است که منورو ادوین پرایس و دیگران (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای ابعاد مختلف آن، کارایی‌ها و سیستم‌های رتبه‌بندی آن در اروپا را بررسی کرده‌اند.

البته روش‌های معمولی هم وجود دارد که به فرزندان این امکان را می‌دهد که تا کنترل والدینشان را خنثی کنند. اگر نرم‌افزار کنترل به طور محلی در کامپیوتر نصب شده باشد تمام نرم‌افزارهای اینترنتی می‌توانند به راحتی خنثی شوند. تکنیک دیگری که برای خنثی کردن کنترل‌های خانوادگی به کار می‌رود، استفاده از پراکسی اکسترنال^{۱۱} است. بدین ترتیب کاربر از سرور اکسترنال می‌خواهد تا محتوایی را که از او گرفته به او پس بدهد و سرور هم این کار را می‌کند. با بررسی آمارهای رشد اینترنت در دنیا و مقایسه ایران با سایر کشورها، مشخص می‌شود که ما نسبت به کشورهای توسعه‌یافته در میزان استفاده از اینترنت عقب‌تر هستیم و شاید به همین علت باشد که به مباحثی از جمله امنیت کودکان در اینترنت در کشور ما به صورت جدی پرداخته نمی‌شود اما تجربه کشورهای توسعه‌یافته توسعه‌یافته نشان می‌دهد باید به صورتی ساختار یافته و مبتنی بر تحقیقات و بررسی‌های دقیق، برای این موضوع برنامه‌ریزی کرد.

مبنا را بر این تعریف از هنجار که توسط گیدنز ارائه شده است: «هنجارها نشان دهنده بایدها و نبایدها در زندگی اجتماعی هستند» (۱۳۷۳: ۳۶)، بگذاریم، فضای مجازی در برخی بسترهای تعامل اجتماعی، هنجارهای مخصوص به خود را داراست و در برخی بسترها نیز هنجارهای بازتولید شده فضای واقعی حاکم است. در فضای مجازی هم شاهد بازتولید هنجارهای فضای واقعی هستیم و هم تولید هنجارهای جدید اجتماعی (کوثری، ۱۳۸۳: ۴۶).

بنابراین تا تعریف مشخص و جامعی از هنجارها در فضای مجازی ارائه نشود نمی‌توان کج‌روی از این هنجارها را توضیح داد. گاهی رفتارهایی در فضای مجازی کج‌روی و انحراف نامیده می‌شوند که توافقی بر سر این‌که ذاتاً کج‌روی هستند یا خیر وجود ندارد و گاهی این رفتارها جزو ویژگی‌های جوامع مجازی هستند (مک بین، ۲۰۰۲: ۸۷). بنابراین آنچه در فضای مجازی مفیدتر و کارآمدتر است آموزش و هوشیاری کاربران اینترنت است. مفید است در کنار یادگیری اولیه استفاده از کامپیوتر و اینترنت، کودکان و کسانی که در آغاز راه ورود به فضای مجازی هستند، مهارت‌هایی را نیز در زمینه برخورد با موارد کج‌روی در اینترنت کسب کنند. در این میان نظارت والدین و مربیان در مدارس و نهادهای آموزشی نیز می‌تواند کارساز باشد لذا ضرورت نظارت والدین بر نحوه استفاده فرزندان از اینترنت مقوله‌ای جدی و در عین حال الزامی است.

کنترل والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت چه نتایجی دارد؟

برای پاسخ به این سؤال بهتر است دو واژه کنترل و نظارت تعریف شوند. در فرهنگ معین واژه نظارت^{۱۳} به معنی مشاهده و نظاره و تماشاست؛ در واقع نظارت در اینجا فقط دیدن است و کنترل به معنی اقدام فعلی برای جلوگیری یا الزام به انجام کاری صورت می‌گیرد. بدین ترتیب در کنترل صورت و اقدام با یکدیگر عجین هستند درحالی‌که در نظارت صورت است که منظور اصلی است و اقدامی برای جلوگیری یا ترغیب صورت نمی‌گیرد. در این خصوص شاید بتوان گفت در کنترل، نیرو به معنی فشار و توان انجام کار در معادله معنایی دخالت دارد در حالی که در نظارت، نیرو مشاهده نمی‌شود و مفهومی به نام قدرت در آنجا شکل نمی‌گیرد، هرچند که نفس مشاهده یا نظارت خود مستلزم برخورداری از نیرو است. اصطلاحات کنترل و نظارت معمولاً به طور مترادف به کار گرفته می‌شوند. این دو اصطلاح

گاهی رفتارهایی در فضای مجازی کج‌روی و انحراف نامیده می‌شوند که توافقی بر سر این‌که ذاتاً کج‌روی هستند یا خیر وجود ندارد و گاهی این رفتارها جزو ویژگی‌های جوامع مجازی هستند. بنابراین آنچه در فضای مجازی مفیدتر و کارآمدتر است آموزش و هوشیاری کاربران اینترنت است.

محدودیت‌های زمانی و مکانی امکان‌پذیر می‌سازد (دهقان، ۱۳۸۷).

در مطالعه‌ای که عبداللهمان انجام داده است (۱۳۸۴) بر تأثیر اینترنت بر اعمال کج‌روانه اشاره کرده است. از زمانی که اینترنت تبدیل به یک وسیله ارتباطی در دسترس تقریباً همگان شد، از آن به عنوان ابزاری برای کج‌روی هم استفاده شد. در همه ابعاد استفاده از اینترنت این امکان وجود دارد که ارتباط میان افرادی برقرار شود که یکی عامل کج‌روی و دیگری قربانی است. افراد در فضای مجازی به خاطر داشتن ویژگی‌هایی که در ادامه ذکر خواهد شد بسیار سهل‌تر از فضای واقعی می‌توانند مرتکب اعمال انحرافی شوند.

در این میان آشنایی با برخی کج‌رفتاری‌های احتمالی که بنا به تعریف «هر نوع رفتاری است که با هنجارها یا مقررات گروه هم‌نواپی نداشته باشد» (صدیق سروستانی، ۲: ۱۳۸۳) است، ضروری است با مقوله استفاده اینترنت توسط فرزندان با دقت بیشتری همراه شد. کوثری در بررسی هنجارهای اجتماعی در اجتماعات مجازی به این نکته اشاره می‌کند که «اجتماعات مجازی از سویی مستقل و آزاد از هنجارهای اجتماعی و اجتماعات واقعی هستند و از دیگر سو به آن وابسته‌اند» (۱۳۸۴: ۱۸۰). اگر

دارای معانی متفاوتی هستند، ولی کاملاً به هم مربوط و وابسته‌اند. نظارت و کنترل یعنی بازدید و مراقبت از طرز پیشرفت اجرای عملیات با مقایسه با وضع مطلوب و تغییر عملیات به منظور جلوگیری از انحراف از تحقق اهداف (میرکمالی، ۲۹۷: ۱۳۸۳).

تعریف فوق از دو قسمت تشکیل شده است: قسمت اول کسب اطلاعات از طریق مشاهده و بررسی نظارت نامیده می‌شود و قسمت دوم به معنی بازگرداندن سیستم به شکل درست و مطلوب آن از طریق کارهای تصحیح‌کننده که یک جریان عملیاتی و اجرایی است. نظارت مهم‌تر و مقدم بر کنترل است، زیرا نظارت یک امر مشاهده‌ای و پژوهشی است، برای یافتن انحرافات و چنانچه انحرافی مشاهده نشود، نیاز به کنترل نیست، لذا با نظارت درست، دقیق و مستمر نیاز به اعمال کنترل نخواهد بود (ورهولست و اندروز، ۷۸: ۲۰۰۲).

از این رو نظارت فرصتی برای بازنگری است اما بازنگری نیست. نظارت تعاملی مؤثر میان فاعل یعنی مشاهده‌گر و یا به عبارتی نظاره‌گر و عمل مشاهده است که می‌تواند تلفیقی مؤثر از نوعی آموزش و اقدام را برای فعالیت مذکور در نظر بگیرد. مشاهده‌گر بدون آن که دخالتی در فعالیت انجام دهد به تمام ابعاد آن توجه می‌کند و آن را با یافته‌های پیشین ذهنی تطبیق و آنالیز لازم را صورت می‌دهد و در نهایت خروجی آن تلفیقی از آموخته‌های جدید است که می‌تواند مشاهده‌گر را در ارائه اقدام در صورت لزوم همراهی کند. در واقع مشاهده‌گر در این موقعیت با رفتاری فردی بدون بازتاب بیرونی برای فعالیت، طی یک فرایند آموزشی تلفیقی سعی در مشاهده داده‌ها و ثبت آنها دارد تا در زمان تصمیم‌گیری از آنها استفاده کند. در این راستا تبیین مفهوم کنترل نیز الزامی است، نکته حائز اهمیت در این مفهوم کشف مفهوم قدرت در کنترل است؛ از آنجا که با تکیه بر قدرت، نیروی نهفته تبدیل به عمل می‌شود و وقتی توان تبدیل به قدرت شد، توانایی انجام کار را پیدا می‌کند و آن موقع امکان جلوگیری یا ترغیب به مرحله عملی در می‌آید که نتایج خاص خود را در بردارد.

والدین به عنوان سرشاخه‌های آموزش که نقش نظارتی و کنترلی را در کنار هم در زندگی فرزندان ایفا می‌کنند، در خصوص استفاده از اینترنت می‌توانند با رویکردی متفاوت با آنچه انتظار می‌رود در عرصه وظایف خود وارد شوند (گروولیک، ۱۲۳: ۲۰۰۳). امروزه حتی در مضامین آموزشی نیز رویکردهای کنترلی جای خود را به مفاهیم نظارتی داده‌اند چرا که مفهوم قدرت دیگر یکسویه نیست بلکه گامی

همگانی است که به تعبیر فوکو همه جایی می‌باشد. اگر در گذشته تنها والدین کانون قدرت در خانواده بودند، امروز فرزندان نیز به عنوان صاحبان قدرت شناخته می‌شوند. اگر در گذشته تنها مطالب و مفاهیم آموزشی از کانال والدین و مدرسه به فرزندان انتقال می‌یافت، امروزه این امکان برای فرزندان نیز هست که بتوانند در عرصه تولید مفاهیم دانشی فعالیت داشته باشند. یعنی آموزش و پرورش از هژمونی کانون‌های رسمی و شناخته شده خارج می‌شود و عرصه وسیع‌تری را به خود اختصاص می‌دهد که شامل فرزندان نیز می‌شود.

از این رو با کسب نگاهی جدید به مفهوم آموزش و کنترل و نظارت ضرورت‌های جدیدی برای والدین ایجاد می‌شود که با ورود وسائل جدید ارتباطی شکل دیگری را به خود گرفته‌اند. اینترنت وسیله‌ای است الزامی در زندگی امروز و فرصتی است گرانبها برای برقراری ارتباط میان همه انسان‌ها که می‌تواند بستر کسب دانش و تفریح و سرگرمی را در کنار هم فراهم کند اما نیازمند قوانینی خاص و الگوی مؤثری برای استفاده خصوصاً فرزندان است. اینترنت و محتوای آن در نگاه نظارت‌کننده یا مشاهده‌گر ناظر به انجام فعالیت‌هایی است که در حال وقوع‌اند و مشاهده‌گر در حال ثبت داده‌های آن بدون اقدام عملی در هنگام مشاهده است تا بتواند با بازنگری و بازسازی امکانات تصمیم به استفاده از آن را اتخاذ کند یا هر اقدام دیگری را انجام دهد. در این حوزه، فرد ضمن حفظ تمام چارچوب‌های حقوق انسانی به اینترنت به عنوان وسیله‌ای که بستری را برای ارتباط اعم از دانشی، آموزشی، پرورشی و سرگرمی و غیره فراهم می‌کند، می‌نگرد و این حق را به مخاطب اینترنت می‌دهد که انتخاب کند.

همان‌طور که هر کس می‌تواند انتخاب داشته باشد، در این خصوص به نظر می‌رسد والدین باید در مورد اینترنت به دلیل نقش تربیت‌کنندگی و محافظتی جایگاهی را برای خود در نظر داشته باشند اما این جایگاه نیازمند بازتعریف است از آن جهت که نقش‌های سنتی در آن نه تنها با مفاهیم جدید از حقوق انسانی همگام نیستند بلکه وسیله‌ای که باید نسبت به آن ایفای نقش کنند، نیز از نوع تازه و مدرن است.

اگر در گذشته والدین در قالب اقتدار و تسلطی که بر فرزندان از نظر هرگونه فعالیت اعم از تربیتی و جسمی داشتند، مفاهیم حفاظت یا نگهداری از آسیب‌ها معنا می‌گرفت، امروز نقش‌های مادی آنان شاید توانسته هنوز در حوزه اقتدار پیشین معنا بشود اما نقش‌های معنوی آنان با چالش‌های جدی روبه‌رو

شده که بخشی از آن در ناتوانی برای مراقبت و کنترل قابل مشاهده است. بر اساس تعاریفی که در ابتدا ارائه شد فرزندان و اینترنت و سایر عناصر اجتماعی نیز از نوعی قدرت و استیلا برخوردار هستند که می‌توانند به مقابله با قدرت والدین برانگیخته شوند و این مفهوم همه جایی بودن قدرت را تبیین می‌کند. یعنی همان اندازه که والدین توانایی کنترل فرزندان را با اتکا به قدرت و اقتدار خود دارا هستند، شبکه‌های فعال در اینترنت نیز با به‌کارگیری روش‌های گوناگون به مقابله با آن می‌پردازند. در این راستا ضروری است با بازنگری بر توان والدین در کنترل، تصاویر تازه‌ای از مراقبت را برای حفاظت و تربیت فرزندان به کار گرفت. یعنی ضمن پذیرش ضرورت توجه به اقدامات فرزندان در استفاده از وسائل مدرن به‌ویژه سایت‌های اینترنتی این باور را به دست آورد که این‌گونه نیست که بتوان همه چیز را تحت کنترل داشت.

با اتکا به این تحلیل و این مهم که کرامت انسانی هویتی نیست که بتوان آن را در حوزه‌های اولیه زندگی یعنی خانواده زیر سؤال برد و برای آن نقشه‌های خاص ترسیم کرد؛ می‌توان به فرزندان بسان انسان‌هایی که نیازمند آموزش و راهنمایی هستند، نگرست. بر اساس قوانین جدید اقتدار خاص والدین که در گذشته تأیید و تأکید می‌شد، امروزه با چالش جدی روبه‌رو شده است و اگر والدین به عنوان مثال اجازه تنبیه بدنی فرزندان را داشتند، این حق از آنان سلب شده است چرا که فرزندان به عنوان شهروندان جامعه از حقوق انسانی برخوردارند که حتی والدین آنان نیز حق تعرض به آن را ندارند.

لذا اعمال کنترل که از نوعی قدرت همراه با اقتدار برخوردار است، نیازمند بازتعریف است؛ بازتعریفی که بتواند ضمن ارائه فضای حفاظتی و مراقبتی برای فرزندان، شأن انسانی و حقوق مترتب بر آن را نیز حراست کند. از این رو با توجه به وجود اطلاعات و داده‌های گوناگون در فضای مجازی و امکان دسترسی همگانی آن و کمبود نظارت‌کنندگان اجتماعی و وجود عناصر سوءاستفاده‌کننده، نظارت والدین بر سایت‌های در دسترس فرزندان نه تنها ضروری که الزامی است. والدین با رویکرد مراقبتی باید بر منابع تغذیه اطلاعاتی فرزندان خود که از طریق فضای مجازی قابل دسترسی است، نظارت داشته باشند تا بتوانند با ارائه راهکارهای مناسب زمینه بروز مشکلات آتی را بگیرند.

مبانی زیرساختی نظری درباره کانال‌های اعمال کنترل در جامعه
اگر کنترل را نوعی از اعمال قدرت بدانیم قبل از

هر چیز بهتر است به این مسئله پرداخته شود که استفاده از اینترنت، به عنوان یک خدمت رسانه‌ای، به لحاظ نظری چگونه در رابطه با قدرت تعریف شده است. فریدون وردی‌نژاد در کتاب رسانه‌ها و قدرت سه مدل عمده را در رابطه با تبیین قدرت سیاسی و رسانه‌ها از هم تفکیک کرده است که از این قرارند:

۱) مدل دستکاری کردن

وردی‌نژاد معتقد است که صاحبان ابزار تولید، وسائل تولید فرهنگ و اندیشه را در جهت منافع خودشان در جامعه کنترل می‌کنند. این مدل برپایه فلسفه مارکسیسم استوار است. بدین ترتیب بر اساس این مدل دولت‌ها در جوامع سرمایه‌داری، نماینده صاحبان سرمایه محسوب می‌شوند و با استفاده از وسائل ارتباط‌جمعی، سعی در حفظ وضع موجود دارند. بنابراین دولت یا کسانی که مالکیت یا مسئولیت اداره این رسانه‌ها را برعهده دارند، آگاهانه محتوای آنها را دستکاری می‌کنند. رسانه‌ها موجب می‌شوند که صاحبان سرمایه، ثروتمند شوند و ثروت بیشتر، قدرت سیاسی بیشتری برای آنها به ارمغان می‌آورد. هرمن^{۱۴} و چامسکی^{۱۵} (۲۰۰۲) از جمله صاحب‌نظرانی هستند که از این دیدگاه دفاع کرده‌اند.

والدین باید در مورد اینترنت به دلیل نقش تربیت‌کنندگی و محافظتی جایگاهی را برای خود در نظر داشته باشند اما این جایگاه نیازمند بازتعریف است از آن جهت که نقش‌های سنتی در آن نه تنها با مفاهیم جدید از حقوق انسانی همگام نیستند بلکه وسیله‌ای که باید نسبت به آن ایفای نقش کنند، نیز از نوع تازه و مدرن است.

۲) مدل هژمونی (تسلط)

این مدل نیز بر پایه فلسفه مارکسیسم استوار است که اولین بار توسط آنتونیو گرامشی عنوان شد. هژمونی در لغت به معنای حاکمیت نوعی اندیشه در جوامع، طی دوره‌ای خاص است. این مدل، ایدئولوژی را بهتر از ساختار و منافع اقتصادی می‌بیند. بر اساس این دیدگاه، روزنامه‌نگاران و روشنفکران در جامعه بر اساس ایدئولوژی خودشان عمل می‌کنند. زیرا منافع طبقاتی و اجتماعی، و به عقیده گرامشی، اندیشه برتر یا تفکر حاکم در جامعه، به طور ناخودآگاه در ضمیر روزنامه‌نگار جا دارد و از این رو رسانه بخشی از ایدئولوژی حاکم محسوب می‌شود.

۳) مدل کثرت‌گرا

در مدل کثرت‌گرا که بر اساس دیدگاه ماکس وبر طرح‌ریزی شده است، تنها به طبقه‌بندی جوامع از نظر اقتصادی توجه نمی‌شود، بلکه موقعیت‌های سیاسی و منزلت‌های اجتماعی نیز در آن وارد می‌شود. از این رو «جهت‌گیری» در رسانه‌ها با توجه به نیاز مخاطبان و از سوی بازار مشخص می‌شود. محتوای رسانه‌ها متنوع می‌شود و سانسوری در کار نخواهد بود. در این مدل، آزادی بیان حق همگان محسوب می‌شود. در رابطه با قدرت و سوژه نیز بحث‌های جدیدی در اینترنت در عرصه مطالعات فرهنگی به وجود آمده است. تقی آزاد ارمکی در این مورد دو رویکرد را در نظر می‌گیرد: «در رویکرد اول این رابطه جبری و یکسویه است. بر اساس این رویکرد، ذهنیت سوژه‌ها به نحوی موفق توسط گروه‌های قدرتمند جامعه شکل می‌گیرد. اما در رویکرد دوم رابطه یاد شده باز است به طوری که سوژه‌ها امکان مقاومت در برابر معانی مرجح گفتمان‌های حاکم را دارند، لذا بازتولید امری از پیش معین نیست.»

در رابطه با بحث کنترل در استفاده فرزندان از اینترنت، مدل هژمونی گرامشی بیش از دیگر مدل‌ها برای تبیین نظری انتقادی هماهنگی دارد. گرامشی خود در کتاب آموزش و فرهنگ از فرهنگ به عنوان یک سازمان نام می‌برد (۱۹۸۵)، او معتقد است که فرهنگ بر نظم درونی افراد دلالت دارد و به نوعی به شخصیت افراد شکل می‌دهد. در شرایطی که ابزار کنترل به دست والدین داده می‌شود در واقع بحث دستکاری یا کثرت‌گرایی تولید محتوا مد نظر ما نیست. در این بخش از بحث، کنترل به خودی خود اعمال نمی‌شود بلکه از طریق واسطه‌هایی کاملاً مدنی از خانه‌های کاربران اعمال می‌شود. اگر کنترل را نوعی از اعمال قدرت در نظر بگیریم می‌توان آن

را بخشی از فرایند روابط اقتصادی، نظامی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در نظر گرفت که در میان صاحبان قدرت از یک‌سو و پذیرندگان قدرت از سوی دیگر به وجود می‌آید. در واقع قدرت در راستای وادارسازی به اقدام، معنای تصویری است که می‌توان آن را در تعامل مفهومی از قدرت پدیدار ساخت. در این راستا نگاهی به آرای برخی از نظریه‌پردازان در حوزه قدرت بستر مناسب‌تری را در ارزیابی کانال‌های اعمال کنترل در جامعه فراهم می‌کند (چامسکی، ۲۰۰۲).

از این رو اگر با نگاهی مقایسه‌ای به ارزیابی آرای اندیشمندانی که در این خصوص بحث کرده‌اند، بپردازیم دیدگاه گرامشی که از منتقدان مارکسیسم ارتدوکس (هالوب، ۱۳۸۷) و تصویر مدرن نقادی مارکسیسم در بستر مکتب فرانکفورت است، شاید بتواند بهترین گزینه برای تدقیق مفاهیمی چون اقتدار و قدرت و جامعه و فرهنگ باشد. گرامشی با تکیه بر مفاهیم مارکسیسم ارتدوکس و تقسیم مفاهیم به دو بخش زیربنا و روبنا می‌پردازد، او با تأکید بر این‌که نظریه زیربنایی نمودن مناسبات تولید و کسب قدرت قابلیت تسری به همه جوامع را ندارد و مفاهیم روبنایی همچون فرهنگ و رسانه و ادبیات توانایی انتشار قدرت را دارند و تبدیل به یک اقتدار همه جایی می‌گردند؛ آن گونه که هر بخش تولیدگر در جامعه مدنی منبعی برای اعمال قدرت و انتشار آثار آن در جامعه است؛ آن گونه که افراد بدون آن که در این دایره اقتدار قادر به تبیین چرایی و چگونگی باشند، بخشی از بازیگری آن را بر عهده دارند و مسیر تولید قدرت را از چارچوب‌های صرفاً مادی یعنی روابط کار به حوزه فرهنگی یعنی تولید اندیشه اقتدارپذیری سوق می‌دهند.

آنتونیو گرامشی در پی این سؤال بود که اگر قدرت دستگاه حاکم بر اثر انتشار آگاهی در میان طبقه قدرت‌پذیر (مارکس) و رهبری رهبران ارگانیک (لنین) در هم می‌ریزد چرا جامعه آن روز انگلیس که بستر مناسب بروز یک انقلاب بود، چنین دگرگونی‌ای را مشاهده نکرد. گرامشی در جستجوی پاسخ به این سؤال به بحث هژمونی (تسلط فرهنگی) پرداخت (گرامشی، ۱۳۸۷). او عقیده داشت که قدرت دستگاه حاکم از دو کانال در میان جامعه اعمال می‌شود: دستگاه قهریه و جامعه مدنی (گرامشی، ۱۳۸۳). کانال اول شامل تمام ابزارهای فیزیکی و آشکاری است که دولت یا دستگاه حاکم از آنها برای اعمال قدرت در جامعه استفاده می‌کند. به طور مثال نیروی پلیس و فرایند جریمه کردن افراد به واسطه تخلف‌های

اجتماعی، از جمله ابزارهای دستگاه قهریه هستند. در دسته دوم این کانال‌ها ابزارهای فرهنگی قرار می‌گیرند که وابستگی آشکاری به دولت و حکومت ندارند و به شکل نهادهای مدنی بازنمایی‌کننده قدرت هستند. در واقع کارکرد اصلی این نهادها اعمال قدرت از طریق ایجاد رضایت در میان عامه است. این نهادها به طور مستقیم ارتباطی با دولت نمی‌یابند اما گرامشی معتقد است که خود نیز در چارچوبی معین بازنمایی‌کننده اهداف نظام سرمایه‌داری هستند. در این میان توجه به آرای فوکو نیز می‌تواند بستر مطلوب‌تری را برای تدقیق کنترل یا نظارت فراهم کند. فوکو معتقد به مفهوم همه‌جایی بودن قدرت است.

در واقع فوکو با پذیرش اصل فرهنگ و جامعه مدنی دارای قدرت معتقد است قدرت تنها در یک نقطه نیست بلکه خاصیت حرکتی آن از یک سو و میل به در اختیار گرفتن آن از سوی همه فضای مساعدی را برای همه‌جایی بودن فراهم می‌کند، آن گونه که موضوع کنترل به پدیده انحصاری در اختیار صاحبان قدرت در جامعه یا در این مورد خاص والدین مبدل نمی‌شود بلکه بستری مؤثر برای همه بخش‌های درگیر در جامعه از جمله کودکان و نوجوانان و حتی صاحبان سایت‌ها و نرم‌افزارها و... نیز می‌باشد.

اگر به خدمات شرکت‌های خصوصی در جهت کنترل والدین بر استفاده فرزندان از اینترنت به عنوان خدمات نهادهای مدنی بنگریم می‌توان به این موضوع نیز در قالب اعمال قدرت از طریق ایجاد رضایت در عامه مردم نگریست. این که کنترل مستقیم فرزندان در جایگاه خود تا چه اندازه صحیح است و چه پیامدهایی دارد به هیچ عنوان در منطق ارائه این خدمات در نظر گرفته نشده است. تنها مسئله آشکار این است که شرکت‌های رسانه‌ای که به ارائه محصولات تجاری به شکل اینترنتی می‌پردازند به لحاظ تضمین اخلاقی رضایت کسب می‌کنند و به والدین امکان کنترل می‌دهند. اما این امکان کنترل قابلیت منحصر به فرد نیست بلکه می‌تواند از سوی سایر بخش‌های جامعه مدنی و حتی عناصر درگیر در آن و بازیگران این مهم اعمال شود. بدین معنی که در بحث کنترل این تنها والدین نیستند که می‌توانند از ابزارهای کنترل استفاده کنند بلکه فرزندان نیز در واکنش به این رفتار از ابزارهایی برای خنثی کردن اعمال قدرت والدین استفاده می‌کنند. لذا کانال‌های اعمال قدرت در جامعه نه تنها قابلیت تکثیر دارند بلکه با اتکا به این مبانی نظری به نوعی از سوی عناصر فعال در آن یعنی حتی نوجوانان و کودکان نیز بازنگری و بازسازی می‌گردند که بازمینی مجدد

اعمال کنترل را الزامی و موضوعیت آن را با تغییر مفهومی همراه می‌کند و فرایند کنترل را که منتج از مبانی قدرت است به رویکرد نظارت که متکی بر تعامل میان بازیگران است، مبدل می‌سازد. بدین ترتیب بعید به نظر می‌رسد که در چنین شرایطی شرکت‌های رسانه‌ای که به ارائه خدمات کنترل به والدین می‌پردازند به جز رسیدن به اهداف تجاری و تضمین کردن برنامه‌های تصویری، صوتی و نوشتاری خود از طریق اینترنت، هدف دیگری را در نظر گرفته باشند.

در همین راستا توجه به تئوری‌های آموزش و پرورش نیز مهم است، خصوصاً تئوری تعامل که می‌تواند در این حوزه مؤثر باشد. بر اساس این نظریه تعامل، طبعاً اجتماعی است نه شخصی، زیرا حداقل مستلزم دو شخص است. تعامل، فراگرد سازگاری متقابل رفتاری است. رویکرد تعاملی که از جنگ جهانی دوم به این سو به طور روزافزون رواج و شهرت یافته است بر مسائل روانی - اجتماعی تاکید می‌کند.

در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، پژوهشگری که با رویکرد تعاملی مطالعه می‌کند، احتمالاً به کنش‌های متقابل میان گروه‌های همالان^{۱۶} معلم-دانش‌آموز، معلم-مدیر، نگرش‌ها و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، ارزش‌های معلمان و دانش‌آموزان، خودنگاری‌های^{۱۷} دانش‌آموزان و تأثیر آن بر آرزوها و آرمان‌ها، پایگاه اجتماعی و اقتصادی و رابطه آن با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و والدین توجه خواهد کرد (گلشنی، ۱۳۸۷). بر اساس نظریه تعامل‌گرایی برچسب‌زدن^{۱۸} اگر به کودکی به کرات گفته شود که کودن است و پیشرفتی نخواهد کرد، او ممکن است این برچسب را به عنوان وجهی از خودنگاری خویش بپذیرد و همان گونه که برچسب القا می‌کند، رفتار کند. شواهدی حاکی از آن است که دانش‌آموزان بسته به انتظارات معلم، خوب یا بد رفتار می‌کنند.

بر اساس نظریه مبادله^{۱۹} که بر این فرض استوار است که کنش‌های متقابل، متضمن داد و ستد است (شارع‌پور، ۱۳۸۹)، نیز می‌توان به تبیین این مسئله پرداخت. کنش‌های متقابل، افراد گروه‌ها را به الزامات و تعهداتی مقید می‌سازد، مثلاً دانش‌آموز یاد می‌گیرد و معلم پاداش دریافت می‌کند. این رفتار احتمالاً ادامه می‌یابد.

از این رو با اتکا به این نظریه تربیتی برچسب‌زنی و تبادل‌گرا می‌توان پدیده هژمونی فرهنگی را با قالب تربیتی همگرا نمود و موضوع کنترل والدین را در

آمارهای اشاره شده در بالا درخصوص همه‌گیری و فراگیری دنیای مجازی برای همه سطوح جامعه خصوصاً کودکان و نوجوانان مؤید این نکته است که نمی‌توان به نگرانی والدین بی‌اعتنا بود، ضمن آن که فضای مجازی امکان آن را دارد تا توسط بخش‌های مسئله‌دار به امکانی برای کج‌رفتاری و سوء برداشت مبدل شود.

موضوع کنترل والدین در خصوص سایت‌های اینترنتی برای فرزندان را باید نوع دیگری بررسی کرد. از این رو کنترل مستقیم فرزندان که به یاری تکنولوژی‌های نرم‌افزاری امکان‌پذیر شده است، می‌تواند در کوتاه‌مدت والدین را از محتویات جستجوهای اینترنتی فرزندان مطلع کند اما در درازمدت آسیب‌های جدی در پی دارد از جمله این که:

- آنها اعتماد خود را به والدین از دست می‌دهند.
- برای فرار از نظارت، روش‌های مخفیانه‌ای برای استفاده از اینترنت می‌یابند و بدین ترتیب مخفی‌کاری را به عنوان یک واکنش می‌آموزند.
- آنها در فرایند اجتماعی شدن نحوه ارتباط با افراد کم‌قدرت را در قالب کنترل رفتار از والدین خود می‌آموزند.
- آنها در فرایند آزادی‌خواهی و اعتمادسازی

بستری از تبادل و احاطه که می‌تواند موضوعیت کنترل را در اساس با مشکل روبه‌رو سازد، معنی کرد. یعنی فرزندان در برابر کنترل والدین دچار نوعی واپس‌زدگی شخصیتی می‌شوند و مسیر رشد و فعالیت و تربیت اجتماعی را به درستی طی نخواهند کرد. از سوی دیگر ممکن است فرزندان به شکل دیگری با والدین وارد مبادله رفتاری شوند و از مسیر ارتباط تربیتی خارج شوند.

فرهنگ‌سازی یا کنترل

در بررسی‌های صورت گرفته توسط محققان تربیتی و مطالعات اجتماعی حوزه جامعه‌شناسی بر دو نکته به صورت نمادین تأکید شده است: نخست این که افراد که اعضای جامعه بشری هستند تمایلی به کنترل ندارند و از کنترل‌گريزان و هراسان هستند و دوم آن که همواره انتقال مفاهیم موردنظر مدیران و رهبران و مربیان در هر سطحی به صورت غیرمستقیم از ضریب اثربخشی بیشتری برخوردار است. در همین راستا هنگامی که به موضوع نگرانی والدین نسبت به رفتارهای فرزندان در اینترنت از یک‌سو و بی‌اعتمادی آنها نسبت به فضای جدید همگانی کنونی از سوی دیگر توجه می‌شود، ضرورت اتخاذ تصمیمی برای عبور از این مرحله جدی‌تر می‌شود. خصوصاً که

تناقضاتی آشکار را مشاهده می‌کنند.

- حوزه اختیار و اصالت فرزندان به چالش کشیده می‌شود. کرامت انسانی آنها پایمال می‌شود.

از این رو به رغم احتمال کنترل و بررسی اقدامات فرزندان از این طریق، نتایج حاصله نه تنها رضایت‌بخش نیست بلکه شاکله اصلی ارتباط والدین و فرزندان را نیز به نوعی دچار تخریب می‌کند.

بر اساس آخرین نظریات آموزشی امروزه یادگیری بیشتر از طریق تبادل اطلاعات میان هم‌سن و همچنین اینترنت انجام می‌شود و این امر مستلزم تعریف جدیدی از آموزش در قرن بیست و یکم است. در تحقیق مؤسسه مک آرتور، والدین باید همگام با فرزندان‌شان در اینترنت پیش بروند و به طور نامحسوس بفهمند فرزندان‌شان در اینترنت چه می‌کنند اما از آنجا که والدین معمولاً در مورد فعالیت‌های آنلاین فرزندان‌شان اطلاعاتی ندارند، بیشتر درگیر این هستند که آنها را راهنمایی کنند. این در شرایطی است که افراد جوانی که بیشتر زمان خود را آنلاین می‌گذرانند، اصلاً دوست ندارند والدین یا مربیان صفحات شخصی‌شان را در «مای اسپیس»^{۲۲}، «فیس‌بوک»^{۲۳}، «نیویورک تایمز»^{۲۴}، و «بی‌بی‌سی»^{۲۵} کنترل کنند. از این رو به نظر می‌رسد تصویر دیگری در پیش روی والدین برای اعمال نظارت نمایش داده شده که نامی به جز ارتقای فرهنگ به کارگیری از اینترنت ندارد.

در واقع والدین با اتکا به تحقیقات صورت گرفته و مبانی پایه فرهنگی و اجتماعی همچون کرامت انسانی، آزادی تصمیم‌گیری و بهره‌گیری از فرصت‌های برابر و... نیازمند طرحی نو برای رفع نگرانی‌های ناشی از کاربرد اینترنت و جلوگیری از بروز بی‌اعتمادی در رابطه متقابل با فرزندان هستند. آنان با اتکا به این مبانی نیازمند آن هستند که ضریب آموزش فرهنگی را ارتقا بدهند و بسترسازی فرهنگی را با تکیه به منابع اجتماعی توسعه ببخشند. در این خصوص دولت‌ها به عنوان تأمین‌کننده خدمات عمومی و منفعت عامه (موسی‌زاده، ۴۵: ۱۳۷۷) برای مردم نقش مؤثری در تأمین امکانات لازم برای فرهنگ‌سازی دارند، هرچند که مقوله آموزش عمومی‌تر از آن است که فقط بتوان آن را در حوزه دولت معنا کرد. از این رو به نظر می‌رسد فرهنگ‌سازی با توجه به اتفاقات به وقوع پیوسته در سرعت فوق‌العاده دسترسی به اینترنت و به کارگیری آن خصوصاً توسط کودکان و نوجوانان و تغییر معادلات آموزشی از مربی آموزش دیده به گروه همسالان، الزامی جدی برای جامعه است.

والدین نیز با به کارگیری شیوه‌های خودکنترلی برای فرزندان و آموزش مداوم قادر خواهند بود ضریب خطر در این فضا را کاهش دهند چرا که والدین باید بیاموزند که رعایت حقوق انسانی فرزندان این امکان را به آنها می‌دهد تا شهروندان اخلاقی‌تر و حقوق‌گراتر در جامعه ایجاد کنند و ضریب اعتماد متقابل والدین و فرزندان را به عنوان عاملی برای جلوگیری از بروز خطرهای احتمالی ارتقا ببخشند. در واقع با افزایش ضریب اعتماد به دلیل باور فرزندان به عنوان انسان توسط والدین و برعکس، فرزندان باب گفتگو میان طرفین را می‌گشایند و بستر تولید خطر به دلیل خصوصی‌سازی اطلاعات توسط فرزندان کاهش می‌یابد. آنان باور می‌کنند که می‌توانند مسائل خود را با والدین در میان بگذارند و از آنها راهنمایی بگیرند.

در این میان توجه به این نکته نیز حائز اهمیت است که والدین باید سطح مهارت در به کارگیری اینترنت را در خود ارتقا دهند تا فرزندان بتوانند ضمن اعتماد اخلاقی به آنها و دریافت آموزش‌های جدید از آنان هویت والدین را به عنوان افرادی که درک معینی از این فضا دارند و ابزارهای آن را می‌شناسند، پذیرا شوند.

از این رو فرهنگ‌سازی به مقوله‌ای عمومی و خصوصی مبدل می‌شود که در حوزه عمومی دولت و نهادهای عمومی موظف به ارائه آن هستند و در حوزه خصوصی والدین با ایجاد دو بستر اعتماد و مهارت خود در به کارگیری اینترنت آن را تولید می‌کنند.

اما در پاسخ به این سؤال که آیا استفاده از ابزارهای کنترل والدین که به شکل نرم‌افزاری ارائه می‌شود، می‌تواند این موضوع را محقق کند، باید گفت با توجه به ادله ذکر شده امکان دستیابی به هدف در این حوزه بسیار محدود است. چرا که موضوع کنترل انسان‌ها با ادبیات اجتماعی زیست انسانی قابل جمع نیست و بدیهی است این نوع ابزارهای الکترونیکی تنها می‌توانند موقعیت حرکت فرزندان را در سفر به سایت‌ها مشخص کنند اما امکان دسترسی آنها را مسدود نمی‌کنند. این ابزارها با اهداف تجاری تولید می‌شوند و عموماً قابلیت استفاده مطلوب را ندارند. تعیین سایت‌های مورد استفاده در صورت پیگیری والدین نیز نمی‌تواند مانعی برای استفاده کردن شود و چه بسا فرزندان نسبت به آنها با حساسیت بیشتری عمل کنند و تمایل بیشتری برای دسترسی به آنها داشته باشند. نکته قابل توجه نیز این است که با توجه به رشد

تکنولوژی و امکان محو آثار سایت‌های بازدید شده، چه بسا فرزندان با به کارگیری فیلترینگ‌های خاص بتوانند این مسیر را نیز بر والدین مسدود کنند.

پی‌نوشت‌ها

* دکترای علوم سیاسی از دانشگاه بین‌المللی علوم اسلامی لندن، انگلیس، رئیس گروه روابط عمومی و مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی مرکز شماره ۱۳.
** فاطمه کمالی چیرانی، کارشناس ارشد مطالعات آمریکای شمالی از دانشگاه تهران.

1. Parental Control.
2. inter-networking.
3. Arpanet.
4. ITU.
5. Internet World State.
6. Wendy S. Grolnick.
7. usage controls.
8. Computer usage management tools.
9. Monitoring.
10. Mac OSX.
11. proxy external.
12. home net.
13. monitoring.
14. Herman.
15. Chomsky.
16. Pears-groups.
17. Self-Concepts .
18. Labeling Theory.
19. Exchange Theory.
20. MySpace.
21. Facebook.
22. NewYorkTimes.com.
23. www.bbc.co.uk.

منابع فارسی

- آزاد ارمکی، تقی و محمد رضایی، (۱۳۸۵)، «سوژه و قدرت: تحلیل چگونگی شکل‌گیری ذهنیت در مطالعات فرهنگی»، نامه علوم اجتماعی، شماره بهار.

- بوتان، کارل و ویستست هزلتون، (۱۳۸۷)، نظریه‌های روابط عمومی، ترجمه دکتر علیرضا دهقان، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- حسینی، عباس و صدیقه دلاوری، (۱۳۸۵)، خانواده و اینترنت، تهران: اردهالی.

- سورین، ورنر، (۱۳۸۷)، نظریه‌های ارتباطات، ترجمه دکتر علیرضا دهقان، ۱۳۸۷، تهران: دانشگاه تهران.

- شابع‌پور، محمود، (۱۳۸۹)، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: نشر سمت.

- صدیق سروسناتی، رحمت‌الله، (۱۳۸۳)، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران: انتشارات آن.

- فوکو، میشل، (۱۳۷۵)، روشنفکرها و قدرت، گفتگوی ژیل دلوز با میشل فوکو، ترجمه مانی حقیقی، از کتاب سرگشتگی نشانه‌ها، صص ۳۱۰-۳۰۶، نشر مرکز.

- عبداللهیان، حمید، (۱۳۸۶)، نظریه‌های علوم اجتماعی، تهران: دانشگاه تهران.

- کیا، ع.، (۱۳۷۸)، اینترنت و تأثیرات اجتماعی آن، تهران: روزنامه ایران.

- گرامشی، آنتونیو، (۱۳۸۷)، شهریار جدید، ترجمه عطا قادی کلایی، تهران: نشر دنیای نو.

- گرامشی، آنتونیو، (۱۹۸۵)، درباره آموزش و فرهنگ، ترجمه م. آروین سرخودی، ۱۳۷۸، چاپ دوم، تهران: انتشارات سودین.

- گرامشی، آنتونیو، (۱۳۸۳)، دولت و جامعه مدنی، ترجمه عباس میلانی، چاپ اول، تهران: انتشارات اختران.

- گرامشی، آنتونیو، (۱۳۵۸)، گزیده‌ای از آثار گرامشی، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.

- گلشن فومنی، محمدرسلول، (۱۳۸۷)، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: نشر دوران.

- گیدنز، آنتونی، (۱۳۷۳)، جامعه‌شناسی، تهران: نشر نی.

- محمدنژاد، علی، (۱۳۸۶)، بزهکاری در فضای مجازی، تهران: روزنامه همشهری.

- موسی‌زاده، رضا، (۱۳۷۷)، حقوق اداری، نشر میزان.

- میرکمالی، سیده‌محمد، (۱۳۸۳)، رهبری و مدیریت آموزشی، تهران: نشر یسپرون.

- هالوب، رنه، (۱۹۹۲)، آنتونیو گرامشی، فرانسوی مارکسیسم و پسامدرنیسم، ترجمه محسن حکیمی، ۱۳۸۷، تهران: نشر نی.

منابع لاتین

- Aftab, P. (1999), *The Parent's Guide to Protecting Your Children in Cyber Space*, New York: McGraw-Hill.

- Chomsky, N. & E. S. Hrmn, (2002), *Manufacturing consent: the political economy of the mass media*, London: Barnes and Noble.

- Grolnick, W. S., (2003), *The Psychology of Parental Control: How Well-meant Parenting Backfires*, London: Barnes & Nobel.

دنیای کامپیوتر و ارتباطات، شماره ۴۴، خرداد ۱۳۸۵، صفحه ۳۰.
- حبیبی‌نیا، امید، (۱۴ اردیبهشت ۱۳۸۷)، اینترنت در ایران: چالش‌های انقلاب و دموکراسی ارتباطات، وبسایت ویکیپدیا.
- امیدی، (۱۳۸۸)، وبسایت خبری همصدا <http://www.hamseda.ir/fa/pages/?cid=3623>
- فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، (۱۳۸۴)، صفحه ۱۷۱: <http://ertebatat82.blogfa.com/post-798.aspx>
- همشهری آنلاین: <http://www.hamshahrionline.ir/News/?id=22004>
- دنیای اقتصاد: www.donya-e-qtasad.comX (آبان ۱۳۸۸)

- Mcbain, M. A., (2002), *Internet Pornography*, New York: New York University
- Price, M, E., H. O'Neil, S. G., Verhulst, D, H. Andrews, (2002), *Parental control of television broadcasting*, London: Barnes & Nobel.

منابع الکترونیک

- گزارش وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، (۱۳۸۴)، <http://www.ict.gov.ir/article-fa-1.html>
- «داستان ورود اینترنت به ایران، گفتگو با سیاوش شهشانی»

Archive of SID